

ПРОБЛЕМНИ МЕСТА В ДВЕТЕ ВОДЕЩИ ТЕОРИИ ЗА ВЛАШКИЯ ЕТНОГЕНЕЗИС

Цветозар Йотов

Изследването на ранната влашка история преди XI век продължава да бъде поле с много неизвестни и да повдига редица съществени въпроси. На тази тема е посветена значителна по обем специализирана литература, чието начало най-общо може да се постави в първите десетилетия на XVIII век с трудовете на молдовския общественик Димитрие Кантемир (1674–1723 г.)¹. Оттогава до днес са изказани различни хипотези (понякога взаимоизключващи се) както за произхода на власите и същността им като народ и/или общност от хора със свои собствени език, бит и култура през Средновековието, така за и явната им връзка със съвременните румънци. Продължават да се анализират множеството неясни моменти от влашкото минало и да се търсят възможни логични обяснения за тях в контекста на поредица реални или вероятни събития, случили се през Късната античност и Ранното средновековие. Измежду предлаганите в науката различни възможности за изясняването на тази проблематика най-много привърженици имат две, придобили по-широка популярност, теории, които още от концептуализирането си в края на XIX и началото на XX век продължават да бъдат поддържани и до днес от голям брой изследователи, пишещи в различни области на хуманитаристиката (историци, археолози, лингвисти, етнографи и др.). Това са **теорията за дако-римската приемственост** (известна още и като **автохтонна теория**) и **миграционната теория**.

Според първата власите са романизираните потомци на античните даки, чиито земи на север от Дунав император Траян (53–117 г.) успява да завладее след продължителни войни. Тези романизирани даки се съхранили необезпокоявани от никого в Карпатите чак до XIII век, когато започват поетапно да се установяват в равнините на днешните историко-географски области Олтения и Мунтения.²

¹ „Описание на Молдова“, написана между 1714 и 1716 г. (**Cantemir, D.** Descrierea Moldovei. București – Chișinău, 2001), „Хроника за древността на римо-молдово-власите“, написана между 1719 и 1722 г. (**Cantemir, D.** Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor. T. I. București, 1999; **Cantemir, D.** Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor. T. II. București, 2000), и др.

² **Stoica, V.** The Roumanians and their lands. Vol. I. The Roumanian Question. Pittsburgh, 1919, pp. 9–10.

Във втората теория се застъпва тезата, че власите са потомци на запазилите се на Балканите още от времето на Античността латиноезични романизирани остатъци от трако-илирийските племена. Основно те, заедно с част от преселените от император Аврелиан (270–275 г.) в старата провинция Горна Мизия вече също романизирани даки, оцеляват през Средните векове. Странствайки като пастири из полуострова в периода IX–XIII век, част от това запазило се автохтонно балканско население, говорещо латински език, поетапно започва да се преселва на няколко вълни и северно от Дунав основно в Трансилвания.³

Всъщност в писмените исторически извори власите се появяват за първи път през XI–XII век под названието *Βλάχοι*, а различни представители на ромейската средновековна историопис – Йоан Скилица (1040 ? – след 1101 г.)⁴, Кекавмен (ок. 1020 – след 1081 г.)⁵, Ана Комнина (1083 – ок. 1153 г.)⁶, Йоан Кинам (след 1143 – след 1185 г.)⁷,

³ **Вайганд, Г.** Аромъне. Етнографско-филологическо-историческо издирвания на тъй наречения народ македоно-ромъне или цинцаре. Варна, 1899, с. 258; **Ангелов, Д.** Образуване на българската народност. София, 1980, с. 179.

⁴ Текстът от съчинението „Исторически обзор“ на Йоан Скилица, което обхваща събитията от 811 до 1057 г., е почти буквално предаден в хрониката на монаха Георги Кедрин (живял също в края на XI – началото на XII век). Що се отнася до пасажа, споменаващ власите, той пък е последваща добавка към общия разказ на двамата автори, направена от деволския епископ Михаил преди 1118 г. Според известията скитници/пътници власи убиват най-големия брат на цар Самуил (997–1014 г.): „От четиримата братя Давид бил веднага убит между Кастория, Преспа и т.нар. Хубави дъбове от някакви скитници власи“ (**Йоан Скилица, Георги Кедрин.** Кратка история. // *Гръцки извори за българската история.* – София, 6, 1965, с. 275). Като източник за своите добавки епископ Михаил е използвал незапазена днес ромейска дворцова хроника (**Николов, Г. Н.** Власите в средновековна България. // *Армъните в България: историко-етнографско изследване.* София, 1998, 72).

⁵ В пасажа, разказващ за подготвяното въстание на българи и власи в Тесалия през 1066 г., за власите авторът пише следното: „Племето на власите е съвсем невярно и покварено и не спазва истинска вяръност нито към Бога [...]. Никога не е спазвало вяръност към никого, дори към някогашните римски императори. Срецу тях воювал император Траян, от когото те били напълно надвити и отведени в плен; и царят им, на име Децебал, бил убит а главата му набучена на копие посред град Рим. Те са всъщност така наречените даки и беси. По-рано те живели близо до река Дунав и до Саос, която река сега наричаме Сава, в естествено укрепени и недостъпни места, където понастоящем сега живеят сърбите. Разчитайки на тях, те проявявали привидна преданост и покорност към някогашните римски императори и като излизали от укрепленията, плячкосвали римските земи. Поради това римляните възнегодували срецу тях, както бе казано, и ги унищожили. И те, като напуснали тези места, се пръснали из цял Епир и Македония, а по-голямата част от тях се поселили в Елада“ (**Кекавмен.** Статегикон. // *Гръцки извори за българската история.* – София, 7, 1968, с. 31–32).

⁶ В пасажа, отнасящ се до подготовката на баща ѝ, Алексий I Комнин (1081–1118 г.), за предстоящото му сражение с обединените войски на печенези и селджуки при Левунион (1091 г.), тя пояснява, че императорът: „[...] изпратил веднага пратеници до Никифор Мелисин, като му заповядал [...] да набере колкото може повече войници, но не от ветераните [...], но отчасти новобранци – някои от българите, други от тези, които имат номадски начин на живеене (на разговорен език се наричат власи) [καὶ ὀλοσοὶ νομάδα βίον εἶοντο (Βλάχους τοῦτους ἢ κοινῆ καλεῖν οἶδε διάλεκτος)], и някои други конници и пехотинци [...]“ (**Анна Комнина.** Алексиада. // *Гръцки извори за българската история.* – София, 8, 1972, с. 85–86).

⁷ При похода си срещу унгарците през 1166 г. император Мануил I Комнин (1143–1180 г.) заповядва „[...] на Льв с прозвище Ватаци, който водел със себе си друга силна войска както и голяма тълпа власи, за които казват, че са някогашни преселници от Италия, [...] да се нахвърли в хунската земя от местата пред тъй наречения Евксински понт, откъдето никой никога от векове не ги е нападал“ (**Златарски, В.** История на българската държава през средните векове. Т. II. София, 1934, с. 520).

Никита Хониат (1155–1217 г.)⁸ и др. – дават и първите предположения и обяснения за тяхното минало и тяхната същност: дали са *отделен от другите народи*, известни по това време на Балканския полуостров, или са нова *общност от хора*, към която могат да се причислят представители на различните народности. Основният въпрос обаче, който стои в изследванията на представителите и на двете теории, е по какъв начин е оцеляло късноантичното местно население през Средновековието, което според тях впоследствие ще бъде наречено „власи“ от ромейските автори.⁹ В повечето случаи сведенията в средновековните извори се възприемат почти безкритично, що се отнася до информацията за самите власи, и твърде критично до изложеното за останалите съседни на тях народи.¹⁰ И до днес полемиката продължава да бъде допълнително изостряна от националните страсти на различно “засегнатите” от проблема съвременни държави, като не малко проучватели, застъпници на една или другата теза, отбелязват, че именно различните политически тенденции от XIX век – желанието за увеличаване на културните и политически права на трансилванските румънци, австрийският и румънският експанзионизъм, както и стремежът на унгарците да се обособят отново в своя собствена държава – имат изначална тежест върху формирането и развитието на двете теории за произхода на власите в медиевистиката.¹¹

Първият и основен проблем, който прави впечатление в повечето трудове, посветени на миналото на власите, е, че аргументацията се базира главно на езикови анализи.¹² Почти винаги изследователите са съсредоточени да търсят власите (т.е.

⁸ Заради разносните по брака си с дъщерята на унгарския крал Бела III (1172–1196 г.) ромейският император Исак II Ангел (1185–1195/1203–1204 г.): „[...] предизвикал вражда най-вече срещу себе си и срещу ромейите от страна на варварите при планината Хемус, които по-рано се наричали мизи, а сега се назовават власи. Защото те се осланяли на непроходимите места и се одързостявали от крепостите, които били твърде многобройни и стърчали над отвесни скали“ (**Никита Хониат**. История. // *Гръцки извори за българската история*. – София, 11, 1983, с. 26, 27 сл.).

⁹ От тази презумпция и въз основа на етнографските данни от XVIII–XIX век изследователите обособяват две групи власи спрямо земите, които обитават: *отвъддунавски* (за наследници на които се считат днешните румънци) и *балкански* (известни още и като *армъни*).

¹⁰ Като напр. изложените тези в **Murnu, G.** Istoria românilor de la Pind. Vlahia Mare (980–1259), București, 1913; **Iorga, N.** Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani. București, 1913; **Iorga, N.** Histoire des Roumains. Bucarest, 1937; и **Mangiuca, S.** Daco-romanische Sprachund Geschichtsforschung. Oravicza, 1891. Техен коментар и основателна критика вж. в **Цанкова-Петкова, Г.** Югозападните български земи през XI в. според „Стратегикона“ на Кекавмен. // *Известия на Института за българска история*. – София, 6, 1956, с. 616–617, с бел. 6; **Романски, Ст.** Македонските румъни. // *Македонски преглед*, 1925, № 5–6, с. 63–74.

¹¹ **Hitchins, K.** A Concise History of Romania. Cambridge, 2014, pp. 16–18.

¹² Тази тенденция се наблюдава както в по-старите и широко известни публикации от първата половина на XX век (като напр. **Iorga, N.** Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen. Gotha, 1905; **Bănescu, N.** Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube. // *Byzantinisch-neugriechische Jahrbücher*, 1922, №3, pp. 287–310; **Giurescu, C.** Istoria românilor. Vol. I. Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432). București, 1935; **Bănescu, N.** L'ancien étet bulgare et les pays roumains. Bucarest, 1947; **Giurescu, D.** Țara Românească în secolele XIV și XV. București, 1973; и др.), така и в новите актуални разработки на темата, част от които ще бъдат представени в настоящия текст.

съвременните им румънци) в античен и средновековен контекст като население, говорещо архаичен „вulgарен“ латински и запазило определен бит и култура – все етнографски характеристики, които може и да го определят като такава, но през Новото време. На този съществен проблем е обърнато внимание още от Л. Милетич и Д. Агура в края на XIX век: „Като няма исторически данни, гледаме да намерим в езика на балканските славяни спомени от романското население, което те са погълнали. Тия спомени са заетите романски (латински) думи в нашия език“.¹³ Така лингвистиката се е утвърдила като водеща наука в изследването и върху се наслаждат историческите данни и факти.¹⁴ Така напр. в стремежа си да докажат пряка приемственост с автохтонното (късно)антично население румънските учени от началото на XX век като Н. Йорга и Н. Бънеску механично прехвърлят в своите анализи езикови, етнографски и политически румънски реалности от XVIII–XIX век върху сведенията за средновековните власи в търсенето и утвърждаването на тезата на стария романски субстракт.¹⁵ В различни аспекти тази тенденция продължава и днес. Според някои лингвисти съществуването на източноромански езици (т.е. румънския и балканските му „диалекти“) доказва оцеляването на романизираните траки в старите долнодунавски римски провинции във времето на Великото преселение на народите. Авторите на изданието „Румъния: историко-географски атлас“ напр. отстояват тезата, че автохтонните трако-римляни не са претопени сред новодошлите през IV–VI век варварски народи в пределите на Източна Римска империя и че те, заедно със запазилите се романизирани даки в Карпатите, са всъщност преките предци на по-късно появилите се власи – съвременните румънци.¹⁶ А що се отнася до другите „влашки“ общности на Балканите като

¹³ Милетич, Л., Агура, Д. Дако-ромъните и тяхната славянска писменост. // *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*. – София, 9, 1893, с. 230.

¹⁴ Един от първите учени, системно изучаващ романските езици, е Фридрих К. Диез, който през 30-те години на XIX век класифицира румънския език като полуромански (Posner, R. *The Romance Languages*. Cambridge, 1996, p. 4). Към 2009 г. някои изследователи все още отстояват позицията, че румънският език има хибриден речник (Schulte, K. Chapter 8: Loanwords in Romanian. // *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Berlin, 2009, p. 250) и че дялът на заемките в него е доста по-висок, отколкото в останалите романски езици, като определени негови структурни характеристики (напр. конструкцията на бъдещото време) съществено го отличават от другите романски езици (Pei, M. *The Story of Latin and the Romance Languages*. New York, 1976, p. 143). Но пък същите тези особености го свързват с албанския, българския и други езици, които се говорят на Балканите (Petrucci, P. R. *Slavic Features in the History of Rumanian*. Lincom Europa Publisher, 1999, p. 9). Независимо от тези обстоятелства обаче румънският език запазва достатъчно от своето латинско наследство на всички езикови нива, за да отговаря на изискванията за членство в романското семейство, дори без да се взема предвид тенденцията към неговото „пероманзиране“ през най-новата му история от началото на XX век досега (Mallinson, G. *Rumanian*. // *The Romance Languages*. Oxford, 1988, p. 418).

¹⁵ Обстоен критически коментар на тезите им вж. в Мутафчиев, П. Българи и румъни в историята на дунавските земи. София, 1927; Мутафчиев, П. Към въпроса за българо-румънските отношения в средните векове. // *Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет*. – София, 28, 1932, с. 25–36.

¹⁶ România: Atlas istorico-geografic. Ed. C. Bodea, Ș. Pascu, L. Constantinescu. București, 1996, pp. 50–53.

каракачаните и албанците – на тях най-често им се придава романизиран илирийски произход.¹⁷ Във втория том на новата „Кеймбриджка история на романските езици“ (от 2013 г.) се изтъква, че досега натрупаните исторически, археологически и лингвистични данни все още не са напълно достатъчни, за да може да се даде окончателен отговор на въпроса за румънския етногенезис.¹⁸ Подобно мнение е застъпено от учените, издали и „Оксфордски справочник за романските езици“ (публикуван през 2016 г.), които заключват, че точното местоположение и обхватът на територията, откъдето произхожда „дако-романизмът“ от лингвистична гледна точка, е несигурен.¹⁹

Във връзка с дотук очертаната проблематичност и преди да се пристъпи към основното изложение ще трябва най-общо да се представи конструирането по етимологичен път на екзонима/етнонима **власи** (*Βλάχοι/Blachi* = *Wallachi* = **румъни**), породено от механично прехвърляните езикови, етнографски и политически румънски реалности от XVIII–XIX век върху средновековните власи. Това е необходимо, защото методите, изградени от историко-лингвистичната наука през XIX век за изучаването на “ранната влашка история” преди самите власи да се появят на балканската историческа сцена през XI век, продължават да се използват и до днес. Същественният проблем е, че при изследването на по-късните исторически събития данните от езика, топонимията и хидронимията се превръщат в научна подложка на първите сведения за власите от XI век и на последващите ги хронологически извори в търсенето на запазило се от времето на Късната античност романизирано население. А явната липса на писмени сведения (поне до XV век) за латиноезично население (поне според съвременното разбиране на думата), живеещо на север или на юг от Дунав²⁰, пък поражда ивъзникването на различни хипотези в науката от езиковедски характер за неговото издирване.

Най-разпространеното мнение, възприето и от някои български учени, е, че изписваният в латиноезичните и други западни извори от средата на XIII век термин **Wallachi** (който обаче се отнася основно за вече живеещите тогава на север от Дунав власи) е етноним и идва от реконструираната старонемска дума ***Walhaz**, означаваща „латиноезичен келт“ или „чужденец“.²¹ При ретроспективните езикови реконструкции

¹⁷ Winnifrith, T. J. *Badlands – Borderlands: A History of Southern Albania/Northern Epirus*. Duckworth Publishers, 2002, p. 44 sqq.

¹⁸ Andreose, A., Renzi, L. Geography and distribution of the Romance languages in Europe. // *The Cambridge History of the Romance Languages*. – Cambridge, 2, 2013, p. 287.

¹⁹ Maiden, M. Romanian, Istro-Romanian, Megleno-Romanian and Arumanian. // *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford, 2016, p. 91.

²⁰ Милетич, Л., Агура, Д., Цит. съч., с. 214.

²¹ Вж. Младенов, Ст. История на българския език. София, 1929, с. 205.

на тази дума (позоваващи се и на частични изворови данни) се стига до заключението, че през Късната античност готите наричат така вече романизираните галски племена и по етимологичен път тя бива механично обвързана с древните келтски (живеещи преди римското завоевание в Галия) племена волки (*Volcae*), засвидетелствани в „Записки за Галската война“ на Цезар.²² Оттук картината допълнително се изкривява с приравнителната логика, че това наименование **Walhaz* за „романизираното население“ преминава от готите у славяните със сигурност преди VII век (защото след това по исторически данни славяните се разселват на юг) и едновременно с това то е идентично с английското *Wealh* или *Welsh*, което също означава „чужденец“ – в смисъла на „романизиран келт“ (т.е. „влах“) – за новодошлите англо-саксонци в Британия.²³ Впоследствие чрез славяните (напр. в полски *Wloch* озн. „италиец“) това понятие навлиза в унгарския (*Olasz*) и латинския (*Blachi*) език. От славяните го заемат пък ромеите през XI век (*Βλάχοι*) в значение на „овчари“ или на „стари римляни“.²⁴

Основен проблем в така заложената матрица от производни едно от друго названия за власите е, че тя е изградена основно на езиковедски анализи и хипотези, които са подплатени с частични сведения от античните и средновековните писмени извори. В съвременните западни езици от XVI век насетне названието *Wallachi* може и да означава „старо романизирано население“, но няма сигурни данни то да се е използвало точно в това си значение от ромейските летописци, отразяващи събитията на Балканите през Средновековието, независимо че някои от тях наричат власите „даки“, „беси“ или „италийци“. Достигналите до нас техни термини могат да се определят повече като архаизми, отколкото като реални етноними – подобно на определението им от XII век нататък за българите, че са *музи*. В този ред на мисли един по-обстояен преглед на писмените извори и гръкоезични, и латиноезични (в съпоставка дори с руските хроники) до края на XV век би показал, че първи ромеите въвеждат в употреба *Βλάχοι* като екзоним за дадена общност от хора (напр. народ в Тесалия) и същевременно го използват като вид „технически термин“ (или „нарицателно“) за дадено население, живеещо в определен район. Много вероятно е впоследствие терминът *Βλάχοι* да е зает от хронистите на Третия и Четвъртия кръстоносен поход (в

²² По тази линия една от последните интерпретации (подр. вж. Паскарь, Е. Неизвестная Молдавия. Одесса, 2014) е, че всъщност власите са древните италийски племена волци (*Volsci*), които през VI век се преселват на Балканския полуостров, а през 40-те години на XIII век се преселват и отвъд Дунав в старата Дакия.

²³ Darby, H. C. The face of Europe on the eve of the great discoveries. // *The New Cambridge Modern History*. – Cambridge, 1, 1957, p. 34.

²⁴ Hanks, P., Hodges, F. A Dictionary of Surnames. Oxford, 1998, p. 558.

края XII и началото на XIII век) точно в това му “техническо” значение (**Blachi**), като с него те обозначават основно поданиците на цар Калоян. Тук е важно да се отбележи, че нито един от въпросните пишешци на латински автори не представя старопланинските “власи” в Мизия като латиноезично население, а би било логично такъв факт непременно да се отбележи предвид прекия контакт с тях.²⁵

Какво би могло да означава **власи** като “технически термин”? В следващите редове накратко ще се изложи едно лично наблюдение, което предстои да се доразработи подробно и се позовава на сведенията в различните писмени източници за областите (топонимите) **Βλαχία/Blachia** и за определяните като „влашки“ народи или групи от хора.

След завладяването на Българското царство от император Василий II (976–1025 г.) и административното реорганизиране на земите му в тема България и тема Паристрион²⁶, в ромейската историопис започва да се разработва нова терминология за определяне на населяващите ги народи. Така някои от установените до това време нови етноними като **българи** (а не старото общо „скити“ или „хуни“) се превръщат и в “технически термини”, като заедно с тях наново се вкарват в обръщение (вече като архаизми) и неизползваните през VII–X век стари етноними – напр. **мизи** и **трибали**. Така под „българи“, освен етническата маса на населението на тема България, ще се разбират и всички други нейни жители, докато населяващите тема Паристрион (впоследствие наречена Мизия), макар и в по-голямата си част също да са българи, ще бъдат наречени „мизи“, за да се направи разграничение с предните. За ромейите до края на XIV век възобновеното Българско царство ще е „Мизия“ (или „Загора“) и много по-рядко „България“, а населяващите земите между Стара планина и Дунав – основно „мизи“ и/или „българи“, и в някои случаи „власи“. За допълнителна яснота по този въпрос сведенията на Н. Хониат²⁷ могат да бъдат сравнени напр. с тези на Георги

²⁵ Единствено Дуклянският летопис (за чийто оригинал се предполага, че е написан през първата половина на XII век) прави изключение, но той не се причислява към групата извори от кръстоносните хронисти, като е има голям процент вероятност пасажите с „мавровласите“ (или „черните латинци“) да са по-късни добавки в текста при неговите редакции през XVI век (по този въпрос вж. **Mužić, Iv.** Hrvatska kronika u Ljetopisu pop Dukljanina. Split, 2011, p. 66 sq.). А темата за римската императорска кръв на цар Калоян (засегната в кореспонденцията с папа Инокентий III), както и въобще идеята за римското наследство у българите също нямат отношение с латиноезичието на власите (по тези въпроси вж. **Вачкова, В.** Симеон Велики: Пътят към короната на Запада. София, 2005, с. 58 с бел. 61, с. 84, 98, 100–102, 109).

²⁶ За характера, историята и променящите се граници на двете нови ромейски провинции подр. вж. **Божилков, Ив., Гюзелев, В.** История на България в три тома. Т. I. История на средновековна България (VII–XIV век). София, 1999, с. 341–356 с цит. лит.

²⁷ Напр. **Никита Хониат**, Цит. съч, с. 28–30.

Акрополит (1217–1282 г.)²⁸, Теодор Скутариот (втората половина на XIII век)²⁹, Теодор Метохит (втората половина XIII – първата половина на XIV век)³⁰, император Йоан Кантакузин (1347–1354 г.)³¹, Н. Григора (XIV век)³², Георги Кодин (XIV век)³³ и др. Едновременно с това обаче нито ромеите, нито впоследствие българите идентифицират Мизия (Загора) като Влахия, което всъщност единствено правят кръстоносците и в допълнение към това е необходимо да се отбележи, че при употребата на термина **власи** за мизийското население от Никита Хониат в „История“ никъде в последващите пасажи от хрониката, отнасящи се до изтеглянето на Асен и Петър в земите на север от Дунав, където те се превъоръжават и събират още войска, не се споменава за отвъддунавско население „власи“.³⁴

Както за Никита Хониат, така и за останалите ромейски автори до XV век основната област, носеща името Влахия, е *Μεγάλη Βλαχία*³⁵, която обхваща **планинските и подпланински части** на Тесалия: „[...] τὰ Θετταλίας μετέωρα, ἃ νῦν Μεγάλη Βλαχία κικλήσκειται [...]“³⁶ – „[...] планинската част на Тесалия, която днес се нарича Голяма Влахия [...]“.³⁷ В медиевистиката най-разпространеният превод на името ѝ е „Велика Влахия“, но „μεγάλη“ може да се преведе и като „Голяма“ – т.е. *Голяма (Велика) Влахия*.³⁸ Но по-същественият въпрос е: може ли да се търси някаква връзка между използваните в различните от XI–XIII век извори топоними *Βλαχία* и *Blachia* и *Загорие (Заγόρα, Zagora)* в смисъла им на **(отвъд/под)планинска, т.е. нарицателно “влашка земя”**, а под “техническият термин” **власи** да се обозначава цялото население на дадена (планинска) област или пък само живеещите около или в близост до планините най-общо като „планинци“ (в това число и пастирите)?³⁹ Не би било изключено тъкмо предложеното от Хониат тълкуване за високите планински

²⁸ Георги Акрополит, История. // *Гръцки извори за българската история*. – София, 8, 1972, с. 153–154.

²⁹ Теодор Скутариот. Обзорна хроника. // *Гръцки извори за българската история*. – София, 8, 1972, с. 243, 264.

³⁰ Петров, П., Гюзелев, В. Христоматия по история на България. – София, 2, 1978, с. 130.

³¹ Йоан Кантакузин, История. // *Гръцки извори за българската история*. – София, 10, 1980, с. 225; Петров, П., Гюзелев, В., Цит. съч., с. 166, 168.

³² Петров, П., Гюзелев, В., Цит. съч., с. 169.

³³ Златарски, Цит. съч., с. 417.

³⁴ Вж. **Острогорски, Г.** История на византийската държава. София, 2008, 517, бел. 2. Нито пък отвъддунавско население може да са “власите”, които залавят през 1164 г. Андроник Комнин при бягството му към Галицкото княжество (**Никита Хониат**, Цит. съч., с. 15), независимо че това се случва очевидно на север от Дунавската делта.

³⁵ Вж. **Златарски, В.** Цит. съч., с. 419, бел. 1–3.

³⁶ **Nicetas Choniates.** Historia. Bonn, 1835, р. 841.

³⁷ **Романски**, Цит. съч., с. 72.

³⁸ Известна е още и като *Влахия в (тема) Елада* (**Николов, Г. Н.**, Цит. съч., с. 73). По въпроса вж. и **Цанкова-Петкова**, Цит. съч., с. 592 с бел. 3.

³⁹ По този въпрос вж. и **Занетов, Г.** Първите влашки господари. // *Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец*, 1900, № 61, с. 110 сл.

части на Тесалия като влашка земя, както и утвърденото схващане у други автори (като напр. Георги Пахимер – втората половина на XIII век) за земята на север от Стара планина като „[...] *планинската област около Хемус и Мизия*“⁴⁰ да са подтикнали кръстоносците, преминавайки първо през *desertum Bulgarie* и сблъсквайки се с нейните обитатели, да назоват *Blachia* цялата тази *висока и трудно проходима Планинска земя*. Напълно вероятно е по този начин хронистите им да са взаимствали от ромеите и названието за планинското или живеещото в близост/подножието на планината (част от което е възможно да има и подвижен, номадски, начин на живот) население *власи* и впоследствие да предават тази нова за тях терминологична традиция и към Западна Европа. В техните летописи определенията „*populis Blacorum*“⁴¹, „*terram Blacorum*“⁴², „*Влахия е непристъпна земя, цялата обградена от планини*“⁴³, „*пустинята на България, която е земя на Влаха*“⁴⁴ и пр. се отнасят до: 1) общо българската държава, 2) в частност областта Мизия/Загора (и може би в даден момент отвъддунавските земи до Карпатите) и 3) най-вече поданиците на българския цар, управляващ в Търново. Това тяхно разбиране, че областта Мизия е *планинската (т.е. влашката) земя*, ще е водещо в немалко от латиноезичните текстове докъм средата на XIV век и неговото бъдещо подробно проучване, изцяло по изворови данни, би могло донякъде да даде нов възможен отговор за “смесването” или “объркването” на понятията *българи* и *власи* за периода от въстанието на Асен и Петър до татарската хегемония. Още повече, че в редица други западни извори, писани след времето на Третия и Четвъртия кръстоносен поход, се прави смислова разлика между използваните термини за известните от XI–XIII век *Βλάχοι, Blaci/Blachi* (респ. – областта *Blachia*), живеещи на юг от Дунава (основно около Хемус в Мизия, но също и в Тесалия), и за северните *Walathi, Wal(D)achi, Val(D)a(c)chi, Olahi, Olaci, Illaci, Οὐγγροβλάχοι* (респ. – държавата/областта *Wallachia*), които пък започват трайно да се появяват в унгарските кралски грамоти и наративни източници от средата на XIII век насетне.⁴⁵

⁴⁰ Петров, П., Гюзелев, В., Цит. съч., с. 118.

⁴¹ История на кръстоносците. // *Латински извори за българската история*. – София, 3, 1965, с. 241.

⁴² Ансберт. История на похода на император Фридрих I. // *Латински извори за българската история*. – София, 3, 1965, с. 284, вж. и бел. 1–2.

⁴³ Клари, Р. Завоюването на Константинопол. 1204 година. София, 2007, с. 105.

⁴⁴ Гервазий от Тилсбъри. За свободното време на кралете. // *Документи за политическата история на средновековна България (XII–XIV в.)*. Велико Търново, 1992, с. 30.

⁴⁵ Като пример може да се приведе хрониката на монаха Гийом де Рубрук, който предприел пътуване към татарските владения през 1253 г.: „От устието на Танаис на запад до Дунава всичко е тяхно [на татарите], дори отвъд Дунава към Константинопол – Влахия, която е земя на Асен [цар Михаил II Асен (1246–1256 г.)], и Малка България, и чак до Склавония – всички те им плащат дан [...] (Ab orificio Tanais versus occidentem usque ad Danubium totum est eorum, etiam ultra Danubium versus Constantinopolim, Blakia que est terra Assani et Minor Bulgaria usque in Sclavoniam, omnes solvunt eis tributum [...])“ (Вилхелм де Рубрук. Пътепис на брата Вилхелм де Рубрук от Ордена на миноритите, в година на

Много от съвременните проучватели обаче не се опитват да предложат нови, алтернативни и базиращи се строго на изворите, обяснения на термина **власи** (подобно на досега представения пример) и респективно да преосмислят утвърдените в края на XIX – началото на XX век от Ф. Зулцер, И. К. Енгел, Ф. Миклошич, В. Томашек, Е. Р. Рьослер, Й. Е. Тунман и др. хипотези за влашкия етногенезис.⁴⁶ В повечето публикувани изследвания, независимо от годината им на издаване, липсват сериозни опити да се подложат на критика научните подходи на тези авторитети⁴⁷, както и да се ревизират някои крайни вече свръхинтерпретации на техните тези, направени от кръга учени от школата на Н. Йорга и за които още навремето основателна академична критика пишат В. Златарски и П. Мутафчиев. Днес по-скоро се наблюдава едно своеобразно преработване и преинтерпретиране на старите концепции и доктрини за произхода на власите с приложена нова доказателствена част. Всички тези обстоятелства наложиха и написването на настоящия текст, чиято цел е в систематизиран вид да представи няколко нови примера за стари трактовки от по-актуалните публикации по проблема. Ще се поясни, че в различно представяните аргументи за произхода на власите продължават да присъстват немалко съвременни идеологически и политически реалии, прехвърлени към миналото. Ако се продължи с тези тенденции и за в бъдеще, в много отношения дискусията би се доближила повече до сферата на параисторичните писания⁴⁸, отколкото до безпристрастната научна дейност по разясняването на все още неясните моменти от ранната влашка история.

* * *

милостга Господня 1253, за източните страни. // *Латински извори за българската история*. – София, 4, 1981, с. 195). В случая особено важна е последващата в разказа ретроспекция, отнасяща се до настъпването на Атиловите хуни срещу Римската империя през V век: „*Заедно с тях настъпили власи и българи и ванадали. Именно от тази Велика България се дошли българите, които сега са отвъд Дунава, близо до Константинопол. До Паскатур са илаците, които всъщност са власи, обаче татарите не познават звука „В“. От тях са дошли тези, които са в страната на Асен. И едните, и другите ги наричат илаци – и тези тук, и онези там. (De illa enim maiori Bulgaria venerunt illi Bulgari qui sunt ultra Danubium prope Constantinopolim. Et iuxta Pascatur sunt Illac, quod iidem est quod Blac, sed B nesciunt Tartari sonare, a quibus venerunt illi qui sunt in terra Assani. Utrosque enim vocant Illac, et hos et illos)*“ (Пак там, с. 228).

⁴⁶ Техен обстоен коментар вж. в **Милетич, Л., Агура, Д.** Цит. съч., с. 215–224.

⁴⁷ На този етап частично изключение прави монографията на **Voia, L.** *History and Myth in Romanian Consciousness*. Budapest, 2001.

⁴⁸ Които принципно са силно политически натоварени и каквито вече се лансират през последните 30 години в българското обществено пространство относно прабългаристиката (вж. **Николов, А.** *Параисторията като феномен на прехода: преоткриването на древните българи. // Историческият хабитус: предметената история. Сборник в чест на 65-годишнината на доц. д-р Р. Донков*. София, 2013, с. 49 сл.) и на които почива и доктрината на македонизма, която пък е изцяло съставена на политическа основа (по въпроса подр. вж. **Николов, А.** *Параисторични сюжети: От български автохтонизъм към „антички“ македонизъм. // Jubilaeus*. – София, 8/1, 2021, с. 195–208; **Църнушанов, К.** *Македонизмът и съпротивата на Македония срещу него*. София, 1992.).

Сред немалко от съвременните румънски историци, привърженици на автохтонната теория, продължава да битува схващането, че румънците са най-големият по численост народ в Югоизточна Европа поради факта, че те са преки потомци на някогашните жители на провинция *Dacia Traiana* и тъкмо това им историческо наследство категорично определя и началата на тяхната самобитност и държавност, която надхвърля 2000-годишна история.⁴⁹ Според изследователите тъкмо тесните връзки между автохтонните даки и новодошлите римски колонисти довеждат до последвалото формиране на румънския народ (т.е. до началния етногенезис на власите през Късната античност), тъй като по-голямата част от местното население продължава да живее в провинцията дори и след изоставянето ѝ от император Аврелиан през втората половина на III век и никога не я напуска.⁵⁰ Това се случва, защото, макар и оттеглили се, римляните продължават непрекъснато да държат изоставената Дакия в сферата на своето културно и икономическо влияние поне до 376 г., независимо че тя вече не е в границите на империята.⁵¹

Постепенно процесът на романизация се разширява и в някои от съседните на даките земи поради свободното движение на хора и стоки през вече бившите имперски граници, а разпространението на християнството допълнително засилва процеса и утвърждава латинския език сред местното население като общоползваем и богослужебен.⁵² Така и във времето на Късната античност отвъддунавските земи, незасегнати съществено от варварските набези, продължават да са основният „център на романизация“, който устоява и на славянските нашествия от VI–VII век. Подминавайки романизираните даки по пътя си на юг към Дунав, славяните, след като се установяват на Балканите, пък започват да изтикват все още оцелялото в балканските римски провинции местно латиноезично население към по-южните краища на полуострова и/или в планините.⁵³ Въпреки че в последващите столетия в Карпатите и Влашката низина продължават да прииждат различни народи, тръгнали от изток, старото, все още оцеляло, местно християнизирано романоезично население успява да

⁴⁹ Вж. **Brezeanu, S.** Eastern Romanity in the Millenium of the Great Migrations. // *Romania: A Historic Perspective*. Boulder, 1998, p. 45 с цит. лит.; **Opreanu, C. H.** The North-Danube Regions from the Roman Province of Dacia to the Emergence of the Romanian Language (2nd–8th centuries AD). // *History of Romania: Compendium*. Cluj-Napoca, 2005, p. 108 с цит. лит.; **Georgescu, V.** The Romanians: A History. Columbus, 1991, p. 10 с цит. лит.

⁵⁰ **Pop, I.-A.** Romanians and Romania: A Brief History. Boulder, 1999, pp. 22–23.

⁵¹ **Brezeanu**, Op. cit., p. 51.

⁵² **Pop**, Op. cit., pp. 28–29.

⁵³ Подр. вж. **Opreanu**, Op. cit., pp. 131–132; **Pop**, Op. cit., pp. 32–33.

се съхрани предимно в гъстите гори и високите планински части, като по този начин няма досег с християнските еретиците или езическите нашественици.⁵⁴ В даден момент известно влияние му оказват единствено „полууседналите“ славяни след приемането на християнството в България през IX век, като тяхната съществена роля в етногенезата на проторумънците (т.е. власите) е подобна на тази на германските племена при формирането на останалите западни романски народи.⁵⁵

Изчислявайки броя на жителите на отвъддунавска Дакия от 500 000 докъм 1000 000 души отпреди евакуацията на провинцията в края на III век, привържениците на теорията за дако-римската приемственост изключват възможността цялото местно латинизирано население (или дори по-голямата част от него) да се преселва в Мизия заедно с изтеглящата се римска администрация.⁵⁶ Според тях преместването на стотици хиляди хора през Дунав за кратък период от време би било невъзможно, особено ако се вземе предвид факта, че обикновените хора не искат да се изселят на ново, чуждо за тях място, където нямат нищо свое и където обработваемите земи са отдавна собственост на други.⁵⁷ Подобен довод има своите основания, но не може изцяло да потвърди запазването на голяма маса романизирани даки непокътнати в Карпатите и Олтения за последвалите столетия, защото върху местното население на Траянова Дакия е нанесен сериозен удар още от голямата чумна епидемия в 172 г., а вече след изтеглянето на римляните в изоставените земи започват постепенно да се завръщат други местни, незасегнати от протеклата романизация, племена – напр. карпите от земите на дн. Западна Молдова и костобоките от Трансилвания.

От друга страна по своето географско положение днешните историко-географски области Влахия и Молдова са входната врата за миграцията на племената, идващи от Азия през Североизточна Европа – във времето на Късната античност и Ранното средновековие през тези земи минават сарматите (язиги, роксолани), аланите, после готите и гепидите, след тях хуните и аланите, после аварите и българите, а пък в Трансилвания се установяват за доста дълго време и лангобардите.⁵⁸ Напр. в съчинението си „За войните“ Прокопий Кесарийски пише, че река Истър започва „[...] от планините на келтите, които сега се наричат гали, и заобикаля много земи, а в по-голямата си част съвсем ненаселени, но само тук-таме обитавани варвари,

⁵⁴ **Pop, I.-A.** Op. cit., pp. 31–32.

⁵⁵ **Brezeanu,** Op. cit., pp. 58–59, 61 sqq. с цит. лит.

⁵⁶ Ibid., p. 50.

⁵⁷ **Pop,** Op. cit., p. 28.

⁵⁸ **Войников, Ж.** Етногенеза на албанците и власите. Без година, с. 23 <http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Albanci_i_vlasi.pdf> Последно посетен на 17.X.2021 г.

които живеят дивашки и не се сношават с останалите люде“.⁵⁹ За него топонимът Дакия през VI век се намира на юг от реката⁶⁰ – т.е. това са пределите на късноантичната провинция **Dacia Aureliana**⁶¹, докато земите на север той описва като (почти) необитаеми. Независимо дали излага сведенията според собственото си познание (и/или според разказите на други), или в някакъв момент наистина е имал възможността за кратко лично да отиде на север от Дунав, Прокопий не разпознава запазило се и живеещо все още там латиноговорящо римско население, което да продължава да се причислява към цивилизованото ойкумене на Източната империя.

В последващите векове писмените източници също не споменават за живеещо романизирано население нито на север, нито на юг от Долен Дунав, но всъщност според привържениците на автохтонната теория мълчанието на изворите не противоречи на тезата за дако-римската приемственост, тъй като ромейските автори от Късната античност и Ранното средновековие са или силно незаинтересовани държавни хронисти, резидиращи и пишещи основно в имперската столица без да я напускат, или считат за нужно да обозначават отвъддунавските земи единствено по името на управляващите ги или просто имащите силно военно присъствие там през даден период нови народи – Готия (готи), Хуния (хуни), Гепидия (гепиди), Авария (авари), Пационакия (печенези), Кумания (кумани) – без да се интересуват от мултиетническият характер на тези нови държавни образувания.⁶² Термините **волохи** в староруските хроники и **Blakumen** в скандинавските източници пък често се изтъкват като първите сведения за северните власи (**Wallachi**), живеещи все още в пределите на старата Дакия и вече отдавна известни в унгарските нарративни извори и кралски документи.⁶³ Според А. Маджару и Й.-А. Поп споменаванията на власите като „римски пастири“

⁵⁹ **Прокопий Кесарийски**. За войните. // *Гръцки извори за българската история*. – София, 2, 1958, с. 166.

⁶⁰ „Също така и херулите завзели с позволение на императора някои други области от Дакия около града Сингидун, где то обитават и досега, като нападнали Илирик и тракийските земи и ги опустошавали извънредно много“ (Пак там, с. 130).

⁶¹ Новата провинция Аврелианова Дакия е основана през 271 г. в границите на провинция Горна Мизия (**Moesia Superior**) в резултат от изтеглянето на римските легиони на юг от Дунав от старата Траянова Дакия. През 285 г. император Диоклециан (284–305 г.) разделя Аврелианова Дакия на две по-малки провинции – Вътрешна Дакия (**Dacia Mediterranea**) с главен град Сердика и Крайбрежна Дакия (**Dacia Ripensis**) с главен град Рациария – и ги включва в диоцез Мизия (**diocesis Moesiarum**) в префектура Илирик (**praefectura praetorio per Illyricum**). При управлението на император Константин Велики (306–337 г.) диоцез Мизия е разделен на две – диоцез Дакия (**diocesis Daciae**) със столица Сердика и диоцез Македония (**diocesis Macedoniae**) със столица Тесалоника. Диоцез Дакия продължава да е част от префектура Илирик и включва провинциите Вътрешна (Средиземна) Дакия, Крайбрежна Дакия, Дардания, Горна Мизия и Превалитания.

⁶² **Brezeanu**, Op. cit., pp. 47–48.

⁶³ **Madgearu**, A. Salt Trade and Warfare: The Rise of Romanian-Slavic Military Organization in Early Medieval Transylvania. // *East Central & Eastern Europe in the Early Middle Ages*. The University of Michigan Press, 2005, pp. 51–54.

и/или „пастири на римляните“, които заедно с българи, славяни, гърци, месиани и други народи са коренните жители на Трансилвания и Панония при пристигането на маджарите в Карпатския басейн (в края на IX век), в най-старата унгарската хроника „Gesta Hungarorum“⁶⁴ и в съчинението на Симон де Кеза⁶⁵, показват, че в болшинството си романизираните даки са оцелели по време на Великото преселение на народите и че техните преки потомци – румънците – продължават да живеят и днес по същите места.⁶⁶ Тук е важно да се подчертае, че и двата извора са съставени през XIII век – ок. 300 години след събитията, за които разказват.

Както вече на няколко пъти беше отбелязано, през отминалите векове в земите на север от река Дунав, освен даките присъстват и немалко други народи, които са оставили и до днес следи от своето присъствие в етническата карта на съвременна Румъния. През Античността, преди римското завоевание на Децебаловото царство, тук живеят и племената на бастарните, гетите, миргетите, карпите, агатирсите, костобоките и др., като в различни периоди през тези територии преминават също и келти, сармати (лазиги и роксолани) и други варварски за цивилизования античен свят народи.⁶⁷ Но какво се случва с всички тях и защо не могат да устоят на набезите на времето като „романизираните даки“ не се анализира така подробно в повечето трудове на привържениците на автохтонната теория.

През III век в същите земи започват да се заселват германските племена гепиди и готи, последните от които доминират военно до 70-те години на IV век, когато са изтласкани на запад от хуните, чийто предводител Атила консолидира под властта си по-голяма част от т.нар. варварски свят, намиращ се на север от пределите на Римската империя – в дн. Източна и Централна Европа, за близо 50 години (400–454 г.). След разпада на хунската държава земите на запад от Карпатите (Банат, Кришана и Трансилвания) и най-вече Олтения са отново под доминацията на германски племена (гепиди и лангобарди), като постепенно тук се придвижват и усядат и склавините и антите. Влизайки в съюз с лангобардите, идващите от изток авари покоряват гепидите през 568 г. и установяват своята политическа власт над целия Прикарпатски басейн до началото на IX век. С трайното усядане на българите на Долен Дунав през VII век Влашката низина и молдовските степи преминават в границите на новообразуваната им

⁶⁴ **Анонимен автор.** Деяния на унгарците. // *Латински извори за българската история.* – София, 5/1, 2001, с. 13–62.

⁶⁵ **Симон де Кеза.** Деяния на унгарците. // *Латински извори за българската история.* – София, 5/1, 2001, с. 69–73.

⁶⁶ **Pop,** Op. cit., p. 36; **Madgearu,** Op. cit., pp. 46–47.

⁶⁷ Вж. A History of Romania. Ed. by I. Bolovan, F. Constantiniu, P. E. Michelson, I.-A. Pop, C. Popa, M. Popa I. Scurtu, T. Ioan, W. Kurt, M. Vultur and L. L. Watts. Iași, 1997, pp. 11–13.

държава⁶⁸, като между 804 и 806 г. кан Крум разбива аварите и присъединява и източните територии на хаганата в Трансилвания.⁶⁹ Последвалото придвижване на маджарите от Понтийските степи на запад, придружено от различни военни сблъсъци, довежда до поетапното установяване на тяхната политическа и военна власт в Панония и Прикарпатския басейн. А няколко века по-късно Влашката низина е вече под контрола на печенези, узи, кумани и татари.

Според привържениците на автохтонната теория в преселенията си всички тези народи явно бързо напускат Олтения и Мунтения или в следствие биват бързо претопени в болшинството местно романизирано население. С голям процент сигурност може да се потвърди, че елементи от бита, културата, обичаите и вярванията на изброените племена, а и на други народи, под някаква форма са съхранени и днес, като тяхното присъствие за определен период от време в даден регион се потвърждава и по редица археологически данни. Може би представители на техните потомци, които и до днес живеят в Румъния като отделни етнически малцинствени групи, трябва да се търсят в **секеите**⁷⁰, **сасите (трансилванските саксонци)**⁷¹, **шкеите (трансилванските българи)**⁷², **карашовените**⁷³, **русините**⁷⁴ и др.

Като допълнение към дотук изложеното отклонение за съседните на даките племена и народи е също важно да се подчертае, че в проучванията на повечето автохтонисти темата за българските политически владения на север от Дунав и разпространената там средновековна наша държавна и културна традиция или почти отсъства, или се споменава твърде мимоходом.⁷⁵ Съвсем отделно стои въпросът как при

⁶⁸ **Попов, Т.** Българската държавна традиция във Влашката низина, Молдова и Бесарабия от края на XII до края на XV в. София, 2017, с. 34–45.

⁶⁹ Пак там, с. 46–47 сл.

⁷⁰ Вж. **Brook, K. A.** *Jews of Khazaria*. Lanham – Boulder – New York – London, 2006, pp. 169–170; **Makkai, L.** *Transylvania in the medieval Hungarian kingdom (896–1526)*. // *History of Transylvania*. – New York, 1, 2001, pp. 333–589.

⁷¹ Вж. *Documenta Romaniae Historica. Ser. D. Relații între Țările Române*. – București, 1, 1977, p. 72; **Джонов, Б.** Етническото название на рударите „саси“ на Балканите и въпросът за техния произход. // *Известия на Института за български език*. – София, 16, 1968, с. 203–211.

⁷² Вж. **Balotă, A.** *Bogomilismul și cultura maselor populare din Bulgaria și Țările Române*. // *Românoslavica*. – București, 10, 1964, pp. 19–70; **Балкански, Т.** Трансилванските (седмиградските) българи. Етнос, език, етнонимия, ономастика, просопографии. Велико Търново, 1996.

⁷³ Вж. **Manea-Grgin, C.** *Karaševski Hrvati: u prošlosti i danas*. // *Hrvatska revija*, 2004, № 4, p. 98–105.

⁷⁴ Вж. **Суляк, С.** Русини в истории: прошлое и настоящее. // *Русин*, 2007, № 4/10, с. 29–56.

⁷⁵ В исторически план **Влахия (Wallachia)** се утвърждава като историко-географско название близо две столетия след възстановяването на Българското царство от Петър и Асен през 1185 г., като с него се обозначава най-вече южния дял на известната в писмените извори по-ранна „*Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ*“ (**Неизвестен автор**. Повествование за Лъв, син на Варда Арменец. // *Гръцки извори за българската история*. – София, 4, 1961, с. 22). Въпреки че сведенията на средновековните автори за обширните владения на българите на север от река Дунав от края на VII до началото на XI век, както и за последвалото им политическо и културно влияние по тези земи до края XIV век, са често лаконични, в медиевистиката тази тема е широко застъпена и са ѝ посветени редица трудове от родни и чуждестранни учени, в които се засяга и въпросът за наличието на запазило се романизирано население в пределите на

създамата се крайно неблагоприятна обстановка след края на Първото българско царство (през 1018 г.) и при унгарското завоевание на Панония и Трансилвания (към 1003 г.) – когато през Влашката низина минават племената на печенезите, узите, куманите, а по-късно и татарите, и много от тях остават се заселват по тези места – местните “проторумъни” могат да оцелеят, незасегнати от никого, за такъв дълъг период от време, дори и да не напускат дебрите на Карпатите?

античната провинция Траянова Дакия. По-важни са изследванията на: **Венелин, Ю.** Влахо-българския или дако-славянския грамоты. Санкт-Петербург, 1840, с. 1–5; **Bogdan, I.** Romîni și bulgari. Raport cult. și politintre aceste dona popoare comerenția. București, 1981, pp. 12, 15, 22; **Bogdan, I.** Cultura veche romînă. București, 1898; **Hașdeu, V.** Arhiva istorica Românei. Vol. I. București, 1865; **Hașdeu, V.** Strat și substrat. Genealogia popórelor balcanice. București, 1892; **Милетич, Л., Агура, Д.** Бележки от едно научно пътуване в Румъния. // *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина.* – София, 9, 1893, с. 161–211; **Милетич, Л., Агура, Д.** Дако-румъните..., 1893, с. 211–393; **Милетич, Л.** Дако-румъните и тяхната славянска писменост. Ч. II. Нови влахо-български грамоти от Брашов. // *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина.* – София, 13, 1896, с. 3–152; **Милетич, Л.** Българи и румъни в техните културно-исторически отношения. // *Научна експедиция в Добруджа, 1917 г. Доклади на университетски и други учени.* – София, 1994, с. 107–135; **Занетов, Цит. съч.** 1900, с. 101–136; **Златарски, В.** История на българската държава през средните векове. Т. I. Ч. 1. София, 1918; **Златарски, В.** История на българската държава през средните векове. Т. I. Ч. 2. София, 1927; **Златарски, В.** Потеклото на Петра и Асеня, водачите на въстанието в 1185 г. // *Периодическо списание на Българската академия на науките*, 1933, № 14, с. 7–48; **Златарски, Цит. съч.**, 1934; **Iorga, N.** Istoria poporului românesc. Vol. 1. București, 1922; **Дечев, Д.** Едно средновековно описание на българските земи. // *Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет.* – София, 19, 1923, с. 1–42; **Мутафчиев, Цит. съч.**, 1927; **Мутафчиев, П.** Произходът на Асеневици. // *Македонски преглед*, 1928, № 4, с. 1–42; **Мутафчиев, Цит. съч.**, 1932, с. 3–56; **Николаев, В. А.** Потеклото на Асеневици и етническият характер на основаната от тях държава. София, 1944; **Крънджалов Д.** Влашкият княз Мирчо и Добруджа според неговите грамоти. // *Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет.* – София, 42, 1946, с. 3–76; **Ангелов, Д., Шефънеску, Ш.** Общи черти в общественоекономическото развитие на България и Влашко през XIII–XIV век. // *Българо-румънски връзки и отношения през вековете.* – София, 1, 1965, с. 55–108; **Примов Б.** Създаването на втората българска държава и участието на власите. // *Българо-румънски връзки и отношения през вековете.* – София, 1, 1965, с. 9–53; **Тъпкова-Займова, В.** Долни Дунав – гранична зона на Византийския запад. София, 1976, с. 17–32; **Иречек, К.** История на българите (с поправки и добавки от самия автор). София, 1978; **Тъпкова-Займова, В.** Връзки между двете страни на р. Дунав през XIV в. (Според един итинерарий от гр. Брюж). // *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали.* – Велико Търново, 3, 1994, с. 101–106; **Коледаров, П.** Политическа география на средновековната българска държава. Ч. 1. София, 1979; **Нешев, Г.** Българското културно влияние във влахо-молдавските земи през Късното средновековие (XV–XVIII век). // *Palaeobulgarica/Старобългаристика*, 1981, № 2, с. 91–102; **Коледаров, П.** Политическа география на средновековната българска държава. Ч. 2. София, 1989, с. 13–15; **Божилков, Ив.** Фамилията на Асеневици (1186–1460 г.). Генеалогия и просопография. София, 1994, с. 9–68; **Димитров, Хр.** Българо-унгарски отношения през Средновековието. София, 1998; **Грънчаров, О.** Българската юридическа традиция в Румънската православна църква XV–XVII век. София, 1998; **Николов, Г. Н.**, Цит. съч., с. 68–88; **Божилков, Ив., Гюзелев, В.** Цит. съч., 1999; **Литаврин Г. Г.** Влахи византийских источниках X–XIII вв. // *Византия и славяне (сборник статей).* – Санкт-Петербург, 1999, с. 130–166; Българската държавност на север от Дунав като политически и културен феномен. Сборник статии. София, 2008, 27–96; **Павлов, П.** Българското културно и църковно влияние в средновековна Молдова (XIV–XV век). // *Българското средновековие. Познато и непознато.* – София, 2008, с. 198–208; **Павлов, П.** Северната граница на България през XII–XIV век. // *Забравени и неразбрани. Събития и личности от Българското средновековие.* – София, 2010, с. 354–364; **Nikolov, A.** Cumans and Vlachs in the Second Bulgarian Empire. // *Пресечни точки. Юбилеен сборник в чест на проф. Ирина Колева.* – София, 2019, с. 254–270; и др. Най-новото по-цялостно проучване на темата, придружено с обзор и анализ на известните данни от писмените извори, е представено в монографията: **Попов, Цит. съч.**, 2017; и **Попов, Т.** Българското влияние върху държавните институции на Влахия и Молдова (XIV – началото на XVIII в.). София, 2018.

В подкрепа на теорията за дако-римската приемственост мнозина изследователи прилагат като помощна дисциплина археологията. Според тях има множество археологически материали, които напълно сигурно “доказват” непрекъснатото присъствие на романизирано население на север от Дунав – това са находки с раннохристиянска символика, късноатнични съкровища от бронзови римски монети и/или сребърни съдове и предмети на торевтиката (укрити вероятно вследствие на варварски набези), римска и късноантична керамика и др., които са интерпретирани като аргументи, доказващи тезата, че “проторумънците” директно наследяват основната християнска терминология от латинския език.⁷⁶ Други учени, също привърженици на разглежданата тук теория, пък изтъкват, че връзката между отделни археологически паметници и определени етнически групи е твърде несигурна⁷⁷. Явно по-реалистични данни могат да предложат топонимията и хидронимията и А. Маджару, позовавайки се на съвременните румънски наименования на реките в планината Апусени (принадлежаща към Западните Карпати) и запазилите се архаични латински лексикални елементи в диалекта на местното румънско население, изтъква, че езиковите следи от миналото са много по-значими и по-надеждни опорни точки за дако-римската приемственост, отколкото археологическите данни. Съхранените антични имена на реки и местности често се посочват като важно доказателство в полза на автохтонната теория⁷⁸, въпреки че според други лингвисти, също привърженици на теорията, е възможно тези хидроними и топоними да са предадени на съвременните румънци впоследствие под външното въздействие на техни съседни народи, ползващи латински.⁷⁹

На последно място на помощ идват и етнографските данни. В немалко трудове продължава тенденцията да се изтъкват „поразителните прилики“ на традиционната румънска народна носия с изображенията на облеклото на дакийските воители от Траяновата колона в Рим, като считат този белег за ясно доказателство за непрекъсваната през вековете връзка между древните даки и съвременните румънци,

⁷⁶ **Opreanu**, Op. cit., p. 127; **Brezeanu**, Op. cit., pp. 51–55, 62; **Georgescu**, Op. cit. pp. 10–11.

⁷⁷ **Madgearu**, Op. cit., pp. 104–105; **Opreanu**, Op. cit., p. 127.

⁷⁸ **Felecan, O., Felecan, N.** Etymological strata reflected in Romanian hydronymy. // *Quaderns de Filologia: Estudis Lingüístics*. – Valencia, 20, 2015, pp. 259; **Sala, M.** From Latin to Romanian: The Historical Development of Romanian in a Comparative Romance Context. University of Mississippi, 2005, p. 17. Изтъква се също, че освен тях в съвременния румънския език има и думи, пряко наследени от античния латински, които доказват непрекъснатото присъствие на предците на румънците на север от Дунав, тъй като тези думи се отнасят до неща, тясно свързани с тези региони и могат да се запазят само тук – като названията за мас, злато, отдавна изчезналият зубър и др. (**Sala**, Op. cit., pp. 22–23).

⁷⁹ *Romanische Sprachgeschichte/Histoire linguistique de la Romania: Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen/Manuel international d'histoire linguistique de la Romania*. – Berlin – New York, 3, 2009, pp. 2727–2729 с цит. лит.

създаде се вследствие на масивната и организирана колонизация на Траянова Дакия.⁸⁰ Местното население бързо възприема от заселилите се в провинцията колонисти техния език и култура и след две-три поколения започва да ползва латинския като свой роден език.⁸¹ Стига се до заключението, че макар и първоначално силните и воинствени даки яростно да отбраняват свободата си в Траяновите войни, впоследствие явно те бързо се примиряват с положението и стават неотменна и явно най-изявена част от римската цивилизация в долнодунавските земи.⁸²

Аналогични на представените дотук аргументи на автохтонистите за запазилото се късноантично население, което през Средните векове е наречено (и само се нарича) *власи*, продължават да се прилагат и от миграционистите. В много отношения доказателствената част на тяхната теза е още по-силно доминирана от лингвистичната проблематика, като в някои случаи маршрутите на влашката миграция на Балканския полуостров (и впоследствие на север от Дунав) “се чертаят” единствено по теоретични езиковедски съждения, базирани най-вече на данните от топонимията.

Според общоприетото мнение в миграционна теория с екзонима *власи* (*Blachi/Vlachi/Wallachi*) в средновековните латиноезични извори се обозначава романоезичното население, живеещо на север и юг от Дунав.⁸³ Власите са стар балкански народ, който в резултат на движението си и на променливите исторически събития през Средновековието се е пръснал в различни области на Балканския полуостров – в Далмация и части от Босна, в Поморавието и Тимошко, в Македония, в части от Епир и Тесалия, в дн. Северозападна България и в някои дялове на Родопите. Остатъците от този народ са известни и до днес със свои собствени разнообразни названия – *морлаци* (*истрорумъни*), *тимочани*, *дунавски власи*, *македоновласи*, *куцовласи*, *цинцари*, *мъгленовласи*, *аромъни*, *армъни* и др.⁸⁴ Явно в контекста на този миграционен процес още през Средновековието⁸⁵

⁸⁰ Подр. вж. **Pop**, Op. cit., p. 22; **Praoveanu, I.** Etnografia poporului roman. Brasov, 2004, pp. 2–7; **Velcescu, L.** Reprezentările sculpturale de Daci în Forul lui Traian (Roma) și importanța lor pentru cultura română. // *Antichitatea Clasică și Noi*. – Craiova, 2011, p. 294–315; и др. В допълнение К. Опреану подчертава, че едва ли е просто по случайност и до днес един многоброен романски народ (два пъти по-голям от който и да е съседен му) да обитава територията на бивша римска провинция, в която някога е живеело многобройно и силно романизирано население (**Opreanu**, Op. cit., p. 108).

⁸¹ **Pop**, Op. cit. pp. 22–28

⁸² **Georgescu**, Op. cit., pp. 6–7.

⁸³ **Stoica**, Op. cit., pp. 7–8.

⁸⁴ **Атанасова, К.** Армъните (историографски преглед). // *Армъните в България: историко-етнографско изследване*. София, 1998, с. 7–8, 10; подр. вж. и **Романски**, Цит. съч., с. 63–95.

⁸⁵ Напр. П. С. Настурел (**Nasturel, P. S.** Les Valaques balcaniques aux Xe–XIIIe siècles. // *Byzantinische Forschungen*, 1979, № 7, pp. 89–112) приема, че в „Стратегикон“ Кекавмен напълно достоверно разказва влашката история за преселването от първоначалните им земи при Дунав и Сава (**Кекавмен**, Цит. съч., с. 31–32). С прочистването на Дунавския лимес ромеите разделят романизираните даки в посочената от Кекавмен област от запазила се латиноезична маса зад Дунав, т.е. от проторумъните. Под натиска на

терминът *влах* придобива и вторичен социално-професионално смисъл, характеризиращ най-вече *овчарите* и обозначаващ групи хора, които обаче не са латиноезични⁸⁶ – конкретно тези, които имат номадски начин на живот.⁸⁷

Учените, застъпващи миграционната теория, продължават да отстояват идеята, че власите (т.е. днешните румънци) са произлезли не толкова от латинизирани отвъддунавски даки, колкото от старите романизирани жители на балканските римски провинции.⁸⁸ Сред тях няма единно мнение за съдбата на даките след римското завоевание, но са единодушни, че присъствието на нероманизирано селско население (дали това ще да са остатъци от т.нар. свободни даки, или ще са новодошли племена) в старата римска провинция е добре документирано.⁸⁹ В противовес на тезите на автохтонната теория те подчертават, че е твърде малко вероятно, щом централната власт в Рим е обявила изтеглянето на войските и администрацията си от Дакия и е предложила на всички жители да се преместят на Балканите, автохтонното романизирано население да пожелае твърдо да остане там – още повече че според някои проучвания много римляни започват да бягат от провинцията десетилетия преди тя да бъде напълно изоставена.⁹⁰ Много е вероятно чак след падането на дунавския лимес под натиска на славяните в началото на VII век и последните останали в Траянова Дакия стари местни романизирани жители да се преместват на юг от Дунав – и то най-вече в твърде изолираните планински региони, където латинският език почти не се запазил.⁹¹ Една част от тях слизат в Тесалия и Пинд, а друга се приютяват в Стара планина. Именно в планините те започват да се занимават с овцевъдство и козевъдство, пасейки многобройни стада, като с този свой поминък започват да водят подвижен

сръбските племена те се разселват по Балканския полуостров, където намират останките от една по-стара романска общност, като островчета от проникнали по-рано от тях проторумъни. В резултат на наслагането над стария романски субстрат на двете последователни във времето вълни от проторумънско население се оформя влашкото население, което през X–XI век се среща в Македония, Епир, Тесалия, Аркания, Етолия, Атика, Тракия, Стара планина, Родопите. Коментар вж. в **Атанасова**, Цит. съч., с. 20, бел. 13; **Magdalino, P.** *Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later Middle Ages. // Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204.* – New York, 1989, pp. 87–110. Общо по темата за разселението на власите на Балканския полуостров вж. Армъните в България: историко-етнографско изследване. София, 1998; **Даскалов, Г.** Армъните в Гърция. София, 2005, с. 20 сл.

⁸⁶ Макар и според представите на повечето съвременни изследователи власите непременно да са латиноезични.

⁸⁷ **Tamminen, T.** *The Vlachs in the Republic of Macedonia. // The Forgotten Minorities of Eastern Europe: The History and Today of Selected Ethnic Groups in Five Countries.* Helsinki, 2004, p. 203–204; **Острогорски**, Цит. съч., с. 517, вж. и бел. 2.

⁸⁸ Коментар вж. в **Voia**, *Op. cit.*, pp. 47, 113–114.

⁸⁹ **Schramm, G.** *Ein Damm bricht. Die römische Donaugrenze und die Invasionen des 5–7. Jahrhunderts in Lichte der Namen und Wörter.* München, 1997, pp. 290–295; **Vékony, G.** *Dacians, Romans, Romanians.* Matthias Corvinus Publishing, 2000, pp. 120–123.

⁹⁰ Вж. **Schramm**, *Op. cit.*, pp. 297–298; **Vékony**, *Op. cit.*, pp. 121, 127, 135, 139.

⁹¹ **Schramm**, *Op. cit.*, pp. 304, 309.

начин на живот, който допринася за разпространението им в почти всички планински области на полуострова. Като резултат от новия им бит началото на тяхната миграция обратно на север от Дунав не може да бъде точно определено, но се предполага, че със сигурност те не се връщат там преди края на X век и че постепенно се установяват отново в Карпатите чак два след средата на XII век.⁹²

За миграционистите езикознанието също е водеща дисциплина при проучването на „ранносредновековната румънска“ история. Според тях известните и до днес романски езици са се развивали в региони, които са били под римско управление повече от 500 години и нищо не предполага, че румънският е бил изключение – дори в Британия, където римското владичество продължава 365 години (близо два пъти по-дълго, отколкото в Дакия) местните предримски келтски езици оцеляват.⁹³ Учените изтъкват, че в бившата Траянова провинция почти не е запазено чисто антично название на местност (докато напр. над двадесет селища все още носят имена с римски произход в Англия), като настоящите форми на малкото наследени от Античността имена на реки, показват, че нелатиноезичното население (т.нар. „свободни даки“ и склавините) всъщност ги е предало в съвременния румънски език.⁹⁴ Писмените извори, както и откритите на територията на съвременна Румъния археологически находки напълно потвърждават присъствието на карпи, вандали, тайфали, готи, гепиди, хуни, славяни, авари, българи и унгарци през Ранното средновековие в бившата римска провинция⁹⁵, като спорадичните споменавания на няколко души търговци и военнопленници, говорещи латински, сред хуните и гепидите през V век не противоречат на тази картина. Също така липсата на заимствани думи от източногерманските народи (населявали земите на северно от Дунав в продължение на повече от 300 години) допълнително потвърждават тезата, че „(пра)родината“ на днешните румънци някога се е намирала не в Дакия, а другаде. По същия начин не могат да бъдат доказани и ранните заемки от източни или западни славянски езици, въпреки че предците на румънците трябва да са имали много контакти с източните и западните славяни на север от Дунав.⁹⁶

Според повечето привърженици на миграционната теория, населението в римските провинции на юг от Дунава е напълно латинизирано.⁹⁷ Поради този факт

⁹² Ibid., pp. 340–342.

⁹³ Schramm, Op. cit. p. 288; Izzo, H. J. On the history of Romanian. // *The Twelfth LACUS Forum*, 1985. – Lake Bluff, 1986, p. 143.

⁹⁴ Schramm, Op. cit., p. 292.

⁹⁵ Подр. вж. Vékony, Op. cit., pp. 155–156, 159–163, 170–173.

⁹⁶ Izzo, Op. cit., p. 144.

⁹⁷ Ibid.

румънският има общи черти с езиците, които се говорят на Балканите (особено с албанския и българския), което предполага, че те са се развивали едновременно едни до други в продължение на векове и затова и румънският език изобилства от южнославянски заемки.⁹⁸ Така именно в планинските райони на Балканите – където през Средновековието според изворите живеят големи групи романоговорещо население, наречено „власи“⁹⁹ – и до днес все още могат да бъдат открити десетки топоними с румънски произход. Тъкмо в състава на българската държава на юг от Дунав проторумънците приемат православието след 864 г. и заемат старобългарския език като богослужебен, а не в старата Траянова Дакия.¹⁰⁰

Според привежданите езикови доказателства от някои унгарски привърженици на миграционната теория в отвъддунавските земи през Ранното средновековие не се регистрират топоними с романски произход, когато там вече има образувани селища, част от различни археологически култури.¹⁰¹ Идването на проторумънците във Влашката низина и Карпатите може сигурно да се датира след 60-те години на XII век – чак след установяването си те започват да приемат унгарски, славянски и немски топоними, което е важен белег, че те са пристигнали след заселването на саксонците в Южна Трансилвания. Първоначално романоезичното население образува малки разпръснати общности в Южните Карпати, но тяхната постепенна значителна миграция още по-на север е добре документирана през втората половина на XIII век в изворите – кралската власт в Унгария допълнително насърчава миграцията им, защото влашките овчари подсилват защитата на граничните планински региони и поради поминъка си се настаняват в области, които не са годни земеделие.¹⁰² Може да се каже, че проторумънците придобиват трайно уседнал начин на живот към средата на XIV век, когато постепенно започват да се заселват и в обезлюдените от различни вражески набези селища в низините и равнините.

В обобщение на темата за влашкия етногенезис – и най-вече на въпроса за дако-римската приемственост – трябва да се подчертаят няколко неща. На първо място, липсват сигурни исторически данни за етническо присъствие на запазили се в периода IV–XI век романизирани даки (които биват идентифицирани със средновековните

⁹⁸ **Schramm**, Op. cit., pp. 322–324.

⁹⁹ В мнозинството си обаче, до началото на XIV век, средновековните автори (и ромейските летописци, и кръстоносните хронисти), дори и да припознават власите като „даки“ и „беси“ (като Кекавмен напр.), не ги обозначават като латиноговорещо население.

¹⁰⁰ **Schramm**, Op. cit., p. 337.

¹⁰¹ **Engel, P.** *The Realm of St. Stephen: A History of Medieval Hungary, 895–1526*. London – New York, 2001, pp. 118–119.

¹⁰² *Ibid.*, pp. 270–271.

власи) в земите между Карпатите и Дунав. Същото заключение може да се отнесе и за влашкото политическо присъствие там, за което може да се говори едва след средата на XIII век (с владенията на воеводите Литовой и Сенеслав). Второ – ако в исторически план се направи сравнение между продължителността на романизацията в земите на юг и на север от р. Дунав, ще се открие следната картина. В балканските си провинции римляните налагат своя културен и цивилизационен модел близо 800 години, като хронологическите граници на този процес може да се поставят от средата на II век пр. Хр. (със завладяването на древна Македония) до първата половина на VII век сл. Хр. (с настъпилите промени в Източната Римска империя при управлението на император Ираклий), докато Дакийското царство на Децебал, подчинено напълно през 107 г. след продължителните войни на император Траян, остава под римско управление едва 164 години – до 271 г. Новообразуваната върху част от неговите земи провинция Траянова Дакия обхваща основно пределите на част от дн. Източна Трансилвания с цяла Олтения (ок. 25% от територията на съвременен Румъния), като романизацията тук протича основно в градовете, докато голяма част от селските райони остават незасегнати.¹⁰³

Въз основа на придобитите към днешна дата исторически и археологически данни също със сигурност може да се потвърди, че в източния дял на Влашката низина, както и в Молдова, масирано римско присъствие през Античността не е засвидетелствано. Това обстоятелство навежда на мисълта, че започналите още в края на XIX – началото на XX век в специализираната литература дискусии за дако-римската приемственост в Карпатите продължават допълнително да се изострят не толкова от съществените неизвестни около протеклите исторически събития във въпросния географски район, колкото от актуалните и до днес политически и идеологически нюанси на породилите се след края на Първата световна война отношенията между Унгария и Румъния, в които като отправна точка винаги ще стои спорът за Трансилвания.¹⁰⁴

TROUBLED PLACES IN THE TWO LEADING THEORIES OF VLACH ETHNOGENESIS

Tsvetozar Yotov

This article comments on the long-known methods for deriving Wallachian ethnogenesis in the two main theories – theory of Daco-Roman continuity and immigrationist theory – and

¹⁰³ Вж. **Войников**, Цит. съч., с. 23 сл.

¹⁰⁴ **Hitchins**, Op. cit., p. 17.

the logistical problems they raise in historiography. An attempt will be made to trace whether the old concepts and doctrines on the Vlachs' origin, developed in the late 19th and early 20th centuries, undergo serious corrections and rethinking in modern historiography, or rather undergo their evolution with a new type of reinterpretation.